

NECROLOGIES

GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY
(1932-2024)

Guillem Rosselló Bordoy va néixer a sa Casa Blanca del Pla de Sant Jordi (Palma) l'any 1932 i morí a Santanyí el 2024. Va estudiar a la Universitat Complutense de Madrid i a la Universitat de Barcelona, i es llicencià i doctorà en Filologia Semítica i en Història. Era fill de pare alaroner i de mare felanitxera, ambdós mestres formats en la Institución Libre de Enseñanza, circumstància ben significativa que li agradava de rememorar. La generació anterior de la família paterna havien estat militars i la casa on va viure, Cas Capità Paleta, és al centre de Palma, de planta baixa, curiosament d'estil neomudèjar, i amb un jardí que separava l'habitatge de les cavalleries, on Guillem instal·là un biblioteca considerable. Més d'una vegada va haver de comprar un llibre que ja tenia perquè li costava de trobar-lo entre tants com n'hi havia.

Inicià els seus estudis superiors als disset anys a la Universitat Complutense de Madrid, però una discussió amb el catedràtic d'Hebreu l'obligà a acabar la carrera d'Estudis Semítics a la de Barcelona, on defensà, l'any 1956, la seva Memòria de Llicenciatura en Filologia Semítica, *Las Islas orientales de al-Andalus según las fuentes árabes*, que pot considerar-se com a continuadora de l'obra decimonònica d'Álvaro Campaner i Fuertes (1888). Hi incorporà els primers resultats de les investigacions arqueològiques i de les fonts publicades, tant les traduccions com les noves fonts en àrab. L'obra no va ser publicada, amb el títol *L'Islam a les Illes Balears* (Daedalus), fins a l'any 1968 i constituí una de les primeres publicacions illenques dedicada totalment a la seva època andalusina.

Precisament, el meu primerencontre amb el Dr. Rosselló va tenir lloc per telèfon quan li vaig agrair l'existència d'aquesta publicació, tot afegint que seria la meua guia en els articles que jo redactaria a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. No vaig obtenir cap indicatiu de la bonhomia de què més endavant vaig poder gaudir: a crits, es queixà des de l'altra banda del fil telefònic que s'haguera inclòs el seu nom entre els col·laboradors d'aquesta obra sense haver-se-li comunicat, en el fascicle editat com a prova —l'anomenat *B-bala*— que va veure la llum abans de l'edició definitiva de l'obra, l'any 1968! Val a dir, però, que ben aviat fou un bon col·laborador en la meua recerca i un gran i estimat amic.

L'any 1961 ingressà al Cos Facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs, i el 1963 fou nomenat conservador del Museu de Mallorca, al carrer de la Portella, del qual va ser director des de 1965 fins a la seva jubilació (2002). El museu fou creat sobre la base del Provincial de Belles Arts (1915) i el Museu de la Societat Arqueològica Lul·liana (1982), que

cedí en dipòsit les seves col·leccions a la casa palau dels comtes d'Aiamans, coneguda també amb el nom de «Ca la Gran Cristiana» en record de Catalina Zaforteza i de Togores, referent del carlisme local. En un dels seus patis s'identificà la primera casa andalusí de Ciutat de Mallorca. Des d'allí, Rosselló portà a terme una intensa tasca d'excavacions i de publicacions relatives als materials trobats a Mallorca i també a Menorca, i se centrà especialment en els períodes preromans i andalusí. Ordenà també altres museus, com el Museu d'Història de la Ciutat, al castell de Bellver, la Secció Etnològica del Museu de Mallorca a Muro, el Museu Municipal de Pollença i el Museu de Pollentia, a Alcúdia.

A conseqüència de la gran activitat del Museu de Mallorca hagué de deixar la Universitat de Barcelona i, ja com a director del Museu mallorquí, edità la col·lecció *Trabajos del Museo de Mallorca* (1967-2002) i la sèrie *Quaderns de Ca la Gran Cristiana*. Però, malgrat la seva dedicació a tot temps al Museu, no es pogueren inaugurar les sales de prehistòria fins a l'any 2002, poc abans de la seva jubilació.

L'any 1960 llegí la seva segona tesi de llicenciatura, aquesta vegada en Història, titulada *Las cuevas artificiales de tipo mediterráneo y su influencia en Mallorca*, encara inèdita, i es doctorà, també en Història Antiga, l'any 1972, amb la tesi sobre *La cultura talayótica en Mallorca. Bases para el estudio de sus fases iniciales* a la Universitat de Barcelona, tesi de la qual ha estat dit que «a despit de totes les publicacions posteriors i dels intents de rectificació, d'esmenar la plana, el que semànticament roman és la seva aportació» (Cantarellas 2002). Més endavant, l'any 2003, defensà la seva segona tesi doctoral en Filologia Semítica a la Universitat Complutense de Madrid amb un excel·lent treball titulat *El islam en las islas Baleares. Mallorca musulmana según la Remembrança de Nunyo Sanç y el Repartiment... de Mallorca*; vaig tenir l'honor i el plaer de ser jurat del tribunal que va jutjar aquesta tesi. El cos de l'estudi, de més de quatre-centes pàgines, anava acompanyat de cinc apèndixs i un àlbum de cartografia, i va rebre el Premi Extraordinari de Doctorat.

Editada l'any 2007 per la Universitat de les Illes Balears, hi estudia, entre altres temes, la societat andalusina vençuda a partir de la documentació dels vencedors, és a dir, de com es produeix un canvi total basant-se en les vicissituds sofertes per la gent: repartiment del botí o quadres d'oficis, especialment valuosos perquè la documentació àrab ens permetia conèixer l'activitat intel·lectual i molt poc la del poble pla, la vida rural, el medi urbà i els serveis.

Escriptor prolífic, des de 1955 fins a l'any 2000 va publicar 324 títols (Alemany *et. al.* 2002) alguns en col·laboració amb d'altres investigadors. Malgrat el seu caràcter esquerp, va saber rodejar-se d'un gran nombre de deixebles, alguns dels quals formen part del món acadèmic actual. El seu gran mestratge s'ha escampat més enllà del context illenc, tal com quedà palès en la seva ponència «Reflexiones sobre un Ensayo de sistematización ...y otras historias», que presentà al Coloquio la Cerámica andalusí: 20 años de investigación celebrat a Jaén del 15 al 17 d'octubre de 1997 i que fou publicat a la revista d'aquesta universitat, *Arqueología y territorio* 1999, núm. 6, p. 17-28. Aquest volum constituí un homenatge al Dr. Rosselló arqueòleg i, especialment al degà dels conservadors de museus. Òbviament, el llistat de congressos, simposis, col·loquis, jornades, etc., que ha organitzat o als quals assistit és enorme.

Ha estat un prestigiós prehistoriador, arqueòleg i arabista i un decidit conservador del patrimoni arqueològic,¹ històric i cultural de les Illes Balears. Juntament amb Pere de Palol

1. Malauradament, hi ha hagut força espoliacions, com el magnífic 'plat de sa Llebre', extraordinària peça de ceràmica del segle X robat (1991) del Museu de Mallorca, malgrat estar en una vitrina de seguretat. A més, diverses mostres talaiòtiques (com els bous de Son Corró, de Costitx) i romanes, i altres peces almohades, avui a Sevilla o al

Salellas i Miquel Tarradell Mateu, fou deixeble del gironí Lluís Pericot Garcia, arribat el 1958 a Mallorca i que el portà a la Universitat de Barcelona. Allà es llicencià en Història, com ha estat dit, l'any 1960 i després exercí de PNN (professor no numerari) entre els anys 1969 y 1995, en el departament de Joan Maluquer de Motes i Nicolau, que, en paraules del propi Rosselló, fou «un dels artífexs de la primera visió coherent de la prehistòria balear».

Entre altres honors, el 1958 va rebre el Premi Ciutat de Palma José María Quadrado amb el treball «Paralelos y precedentes de la primera cultura del Bronce balear»; i podem citar-lo com a membre de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando; de la Real Academia de Bones Lletres de Barcelona (1976) i de la Societat Arqueològica Lul·liana (1976), de la *Maioricensis Schola Lullistica* des del 1977; com a membre corresponent del *Deutsches Archeologisches Institut*, i com a president d'honor de l'Asociación Española de Arqueología Medieval (2019). L'any 2008, el Govern de les Illes Balears li concedí el Premi Ramon Llull.

Les seves obres primerenques les dedicà a l'estudi de la prehistòria, amb treballs com *El túmulo escalonado de Son Oms* (1963), *Excavaciones en Son Oms* (1965), *Excavaciones en Es Figueral de Son Real* (amb J. Camps Coll, 1974), *Excavaciones en el abrigo rocoso de Son Matge* (amb W. Waldren, 1974) i altres estudis de síntesi, com *Las navetas de Mallorca* (1964), *La cultura talaiòtica* en Mallorca (1973), però el passat andalusí sempre va estar present en les seves investigacions.

Una de les més afortunades actuacions de Rosselló va ser la catalogació del *Tresor d'època almohade* (Rosselló 1991) que havia adquirit la Societat Arqueològica Lul·liana, amb la Conselleria de Cultura, Educació i Esports i amb el suport econòmic de la Conselleria d'Economia i Hisenda del Govern Balear i que va rebre el Museu de Mallorca com a donació signada el 29 de juny de 1989. Es tracta d'un tresor amagat dins una gerreta simple i modesta de fang cuit que es va trobar en un indret no identificat; els seus propietaris originals devien haver-la amagat als inicis del segle XIII, abans que l'estol de les naus catalanes dirigides per Jaume I arribés a Santa Ponça i *Madīna Mayûrqa* es convertís en Ciutat de Mallorca, avui Palma.

Expert com era en la producció ceràmica de les Illes, una de les contínues preocupacions del Dr. Rosselló en els seus estudis i descobriments d'atuell d'època islàmica va ser la de donar la nomenclatura corresponent i autòctona a cada tipus de peça identificada. Considerava que tant la llengua catalana com la castellana són suficientment riques en arabismes i que no calia cercar elements estranys a les nostres llengües per a definir aquesta cultura material. Així ho expressà al *Boletín de la Asociación Española de Orientalistas* en l'article «La arqueología musulmana en Mallorca: Estado de la cuestión» ja l'any 1970; *La ceràmica àrabe en Mallorca* (1973) i en l'*Ensayo de sistematización de la cerámica àrabe de Mallorca*, Palma 1978. Aquest interès, dedicació i preocupació culminà en el seu *El nombre de las cosas en al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*, Museu de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, Monografies d'Art i d'Arqueologia, Palma 1991. Hi analitzà les propostes d'altres arqueòlegs anteriors, dibuixà les troballes peça a peça i els donà la nomenclatura adequada. En aquest punt, indica que l'extreu dels cinquanta-set vocables llatins que es tradueixen per trenta-set paraules àrabs en el *Glossari de Leiden* (segle XI), de les cent catorze paraules àrabs que figuren en vint-i-set entrades llatines del *Vocabulista* atribuït a Ramon

Museu del Disseny de Barcelona, sortiren de l'illa per vendes. Cal destacar, entre les peces procedents de Mallorca, l'*Atlas Català dels Cresques*, datat l'any 1385, màxim exponent de la cartografia nàutica medieval mallorquina, i avui a la Bibliothèque Nationale de Paris.

Martí (1230-1284) i dels seixanta-sis termes àrabs que figuren en el *Vocabulista in Arabico* de Pedro de Alcalá (Granada, 1505).

S'ocupà també de recopilar i estudiar les restes epigràfiques illenques, tal com mostra, entre altres, el seu «Corpus balear de epigrafia Àrabe», publicat a *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma 1975, p. 1-85; la gran majoria de les restes formen part de làpides funeràries.

Per al conjunt de l'onomàstica mallorquina, és cabdal l'estudi i edició facsímil de *La Remembrança ... de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Edició facsímil, transcripció i notes per... (Mut / Rosselló (1993). La seva aportació al conjunt de la toponímia illenca és especialment valuosa perquè replanteja propostes etimològiques anteriors d'estudiosos com Busquets, Alcover Moll, Ricard Soto, Miquel Barceló i fins i tot l'*Onomasticon Cataloniae* de Coromines-Mascaró Passarius, proposant-ne d'altres, sempre com a fruit d'intercanvis intel·lectuals amb mestres, col·legues i amics.²

I, dedicada més concretament a la toponímia balear, l'obra «Escrit sobre la terra. Estudis de toponímia», *Quaderns de ca la Gran Cristiana*, Palma de Mallorca 1994, on recull un seguit de treballs seus (alguns, de divulgació), el més antic dels quals és de l'any 1969, i els corregeix adequadament. Un fragment del seu pròleg pot donar idea del seu tarannà com a home de ciència:

Un vell refrany ens adona dels canvis de parer com a prova fefaent de la saviesa. Mai de mais voldria entrar dins la nòmina dels savis, emperò aquells canvis ineludibles generats per noves fonts i puntualitzacions específiques ens obliguen a introduir modificacions al text primitiu.

Potser és ara el moment de recordar les nombroses polèmiques que Guillem Rosselló —un home savi, caparrut i obcecat— va tenir amb diversos col·legues i fins i tot amb amics. En especial i mantes vegades amb el també medievalista Miquel Barceló Perelló, catedràtic a la Universitat Autònoma de Barcelona, i no sempre es pot dir que se servessin les més elementals normes del que en diem civilització. A Àngel Poveda Sánchez, també de la Universitat Autònoma de Barcelona, li posà en dubte la teoria que els noms de “sants” de la toponímia illenca tinguessin res a veure amb la hagiografia cristiana, sinó que, segons Rosselló, provinrien d'un accident geogràfic pur i simple: de l'àrab *sanad*, amb significat de ‘costa’ o ‘pujada’. Les discrepàncies també es feren paleses amb diverses teories sostingudes per Mikel de Epalza Ferrer, que visqué a Mallorca i s'interessà per aspectes del passat andalusí illenc, i per la seva esposa, ambdós de la Universitat d'Alacant, Mª Jesús Rubiera Mata, sobrevinguda en aquella geografia. Juntament amb de Epalza, protagonitzà dures polèmiques sobre la funció i el significat dels rafals i sobre el paper que haurien jugat els berbers en el poblament del passat illenc.

Les discrepàncies quedaren notòriament paleses durant les V Jornades d'Estudis Històrics Locals consagrades a la història del període andalusí de les Balears, organitzades a Palma el novembre de 1985 sota el patrocini de l'Institut d'Estudis Balearics, és a dir, pel seu Secretari General, Jordi Gayà Estelrich i pel Director del Museu de Mallorca, Guillem Rosselló. Una

2. De fet qualifica el volum I de l'*Onomasticon* de «cienciaficció etimològica», però la majoria de les vegades les seves discrepàncies van precedides de frases com «proposo amb reserves», «sembla», «potser» o «hi hauria la possibilitat».

publicació, signada per Mikel de Epalza (1985), donà una particular versió de la polèmica, assenyalant que s'estava aplicant a la historiografia illenca la metodologia d'historiadors, com Miquel Barceló i els seus deixebles, «que es basen en desconeixements lingüístics, en el rebuig de tot allò ja provat anteriorment i en prejudicis ideològics». Afegia que això «menava aquests investigadors a un carreró sense sortida». El professor Pierre Guichard, de la Universitat de Lió i amb innovadors estudis dedicats al món andalusí mediterrani, quedava inclòs en aquest grup, del qual seria capdavanter. Malgrat tot, de Epalza escrivia que «en la història balear, tots depenen del llibre de Guillem Rosselló *L'islam a les Illes Balears* (Palma, 1968), que va recollir tot allò que al seu temps hom podia saber, sobretot a partir de textos àrabs i cristians».

Rosselló (1986) va replicar molt encertadament i educada a la mateixa revista donant la benvinguda als congressos amb punts de vista diferents i desenvolupats dins els termes de la més absoluta correcció i indicant que l'únic enfrontament real fou, a dir veritat, un atac personal, inconsiderat i gratuït del prof. de Epalza i de la Dra. Rubiera envers un grup d'investigadors que, òbviamment, no opinaven com ells. Qualificà el resum escrit per de Epalza a la revista *Lluc* d'incomplet i tendenciós, obviant noms consagrats i, sobretot, la gran aportació de les noves generacions d'investigadors joves, no sols alacantins [...] valencians [...] i catalans.

Però molt més sorolloses —i d'abast públic— foren les polèmiques sostingudes amb motiu de la conservació dels vestigis andalusins de les Illes Balears: el castell de Bellver, la moderna intervenció sota la Seu mallorquina, i un llarg etcètera. Arqueòlegs, arquitectes i urbanistes no es lliuraren dels seus judicis, sovint molt crítics i severs: en Rosselló era una autoritat en el coneixement del passat de les Illes i sovint volgué exercir-la autoritàriament.

Cal citar també la traducció al català, edició i estudi, del *Kitab tarih Mayurqa* o crònica àrab de la conquesta de Mallorca escrita per Ibn Amira Al-Mahzumi (Roser / Rosselló 2008). Després d'un èxit aclaparador, l'any següent se'n va fer una edició en castellà. En el seu moment va ser una autèntica descoberta que fins i tot va interessar a gent que no s'havia interessat mai per l'arqueologia.

Hi ha una altra obra, molt cercada pel públic no professional i que està exhaurida, que Rosselló dedicà a les biografies de personatges que tingueren molta rellevància a la història illenca. Es tracta de l'iniciador (912) de l'islam a les Balears, 'Isam al-Hawlâni, del governador, Mubâssir Nâsir al-Dawla, que hagué de resistir l'embat (1115) de l'estol pisano-català que narra el *Liber Maiolichinus*, i del dissortat Abû Yahyà Muhammad ibn Alî al-Tinmalâlî, darrer almohade de Mallorca, conquerida per les tropes de Jaume I (1231) (Rosselló 1990).

Finalment, paga la pena consignar que la troballa arqueològica més important de la seva carrera (Rosselló *et. al.* 1974) va ser la d'una estatueta egípcia de bronze de l'arquitecte i déu de la medecina, Imhotep, a les excavacions de Torre d'En Galmés a Alaior (Menorca). Es tracta d'una peça de gran transcendència, fabricada entre finals del segle VIII i primer quart del VI aC, que, segons Rosselló, devia arribar a l'Illa per l'intens comerç marítim dels grecs amb la Mediterrània occidental.

Com a coda, cal dir que Guillem Rosselló Bordoy ha estat una peça clau en els estudis, el patrimoni i la cultura balear. Feia temps que s'adreçava als amics amb la salutació «salut i pau!». Ara ja no li puc desitjar salut, però sí que, sigui on sigui, descansi en pau!

Dolors BRAMON
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

Referències bibliogràfiques

- ALEMANY MIR, Maria de Lluc / BUJOSA HOMAR, Francesc / ROSSELLÓ PONS, Magdalena / ROSSELLÓ PONS, Margalida (2002): «Bibliografia de Guillem Rosselló Bordoy» a *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Palma de Mallorca, 2 vols. I, p 63-119.
- CAMPANER I FUERTES, Álvaro (1888): *Bosquejo histórico de la dominación islamita en las islas Baleares*. Palma, 321 p.
- CANTARELLAS CAMPS, Catalina (2002) «Sobre Guillem Rosselló Bordoy, director del ‘Museu de Mallorca’ 1963-2002» a *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Palma de Mallorca, 2 vols. I, p 13-19.
- DE EPALZA, Mikel (1985, novembre - desembre): «Història Balear. Un Congrés polèmic», *Lluc*, núm. 724, p. 34-35.
- MUT CALAFELL, Antoni / ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1993): *La Remembrança ... de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Edició facsímil, transcripció i notes per Antoni Mut Calafell i Guillem Rosselló Bordoy. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 228 p.
- ROSER NEBOT, Nicolau / ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2008): *Kitab tarih Mayurqa o crónica árabe de la conquista de Mallorca escrita por Ibn Amira Al-Mahzumi*. Palma: Govern de les Illes Balears. Presidència / Universitat de les Illes Balears, 158 p.
- ROSELLÓ BORDOY, Guillem (1986, març): «Les Jornades d’Estudis històrics locals: una versió diferent», *Lluc*, núm. 727, p. 11-12.
- ROSELLÓ BORDOY, Guillem (1990): *Els oblidats: petites històries de mallorquins desconeguts*. Amb il·lustracions. Palma: Ajuntament de Palma, 85 p.
- ROSELLÓ BORDOY, Guillem (1991): *El tresor d’època almohade*. Amb la col·laboració de Maria Magdalena Riera Frau, Natalia Soberats Sagreras et alii. Amb fotografies. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 35 p.
- ROSELLÓ BORDOY, Guillem / SÁNCHEZ CUENCA, Ramon / MONTANER, Pedro de (1974): «Imhotep, hijo de Ptah», *Mayurqa*, vol. 12, p. 123-142.

GABRIELA VITORINO
(1948-2024)

A Gabriela Vitorino, nossa querida colega e grande amiga, entrou para o então Centro de Estudos Filológicos em 1973, enquanto ainda cursava Filologia Românica, na Faculdade de Letras de Lisboa. Já casada com o João Lavinha e mãe do João “pequeno”, como lhe chamava, enriqueceu o Centro com a sua inteligência, independência, ética, companheirismo e ternura que alguns de nós, seus colegas de Licenciatura, tão bem já lhe conhecíamos. E trouxe com ela a sua tenacidade, também, e a sua exigência no trabalho.

Integrando-se no Grupo do Atlas, iniciou, nesse mesmo ano de 1973, a realização de inquéritos linguísticos que tinham como objetivo principal a elaboração do *Atlas Linguístico-Etnográfico de Portugal e da Galiza (ALEPG)*,¹ sob a direção do Prof. Lindley Cintra, que muito admirava. Nesse âmbito, e até ao ano 2000, realizou 114 inquéritos (cinquenta e três

1. <<https://www.clul.ulisboa.pt/projeto/alepg-atlas-linguistico-etnografico-de-portugal-e-da-galiza>>.